

Штефан Л.Б., Сачок В.Л. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми Сучасний стан економічних відносин вимагає більш вимогливі умови до оперативності отримання статистичної інформації. Дана проблема вирішується шляхом проведення спеціальних досліджень ділової активності підприємств. Перші гармонізовані обстеження щодо проблем стану та перспектив розвитку промислового сектора були проведені в 1962 році в країнах Західної Європи. Обстеження інвестицій почали проводитись з 1963 р. Рішення щодо проведення обстежень у будівництві було прийнято в липні 1966 р. В роздрібній торгівлі гармонізовані кон'юнктурні обстеження проводяться з січня 1984 р. Тобто подібні обстеження проводяться вже близько 50 років. З початку 60-х років двадцятого сторіччя, згідно з рішенням Комісії Європейського Союзу в країнах Західної Європи було розпочато гармонізовані кон'юнктурні обстеження підприємств, а пізніше - кон'юнктурні опитування споживачів.

Маючи вже необхідний досвід, який був набутий протягом останніх двадцяти років, коли вже було накопичено достатньо інформації за обстеженнями різних секторів економіки у країнах-членах ЄС, Комісією Європейського Союзу та самими країнами стали активно проводитись дослідження щодо побудови загальних агрегованих індикаторів, які б ефективно відображали загальноекономічну ситуацію як у окремих країнах, так і у ЄС в цілому. Для цих цілей було запропоновано використовувати так звані "індекси довіри" (або "індекси оптимізму", *confidence indicators*) для секторів промисловості, будівництва, роздрібною торгівлі та "індекс настроїв споживачів" (*consumer confidence indicators*), побудовані безпосередньо на базі показників кон'юнктурних обстежень. На основі цих чотирьох індексів (або з індексом курсів акцій замість індексу довіри для підприємств роздрібною торгівлі) з використанням відповідних ваг можливо розраховувати "індекс економічних настроїв" (*Economic Sentiment Indicator - ESIN*). У 2001р. за результатами спільних досліджень Директорату з економічних та фінансових справ (*DG ECFIN*) Комісії ЄС та експертів Німецького Інституту економічних досліджень (*IFO*) було запропоновано декілька нових варіантів індексу економічних настроїв, які розраховано на базі тих самих індексів довіри, але з іншими вагами та/або з різними варіантами включення запитань з обстежень споживачів.

На початку 1991 р. Комісією ЄС були скориговані питання гармонізованої анкети промислових підприємств для країн Центральної та Східної Європи (країн з перехідною економікою). За цією методикою з початку 90-х років проводяться обстеження в Болгарії, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Румунії, Словенії, Словаччині, Угорщині, Чехії та Югославії. У 1992 р. до них приєдналась Росія, з 1994 р. - Білорусія, Україна та Казахстан, деякі колишні середньоазіатські республіки.

В цей час в більшості країн-членів ЄС і країн Центральної та Східної Європи за гармонізованою програмою проводяться обстеження промислового та будівельного секторів, підприємств оптової та роздрібною торгівлі, а також обстеження споживачів. Деякі країни проводять обстеження сфери послуг. Частина обстежень має місячну періодичність, частина - квартальну, а деякі, такі як обстеження інвестицій у промисловості та будівництві, можуть бути піврічними або навіть річними.

Аналіз публікацій Теоретичні і практичні аспекти ділової активності на даний час не отримали широкого висвітлення в науковій літературі на відміну від поняття фінансова стійкість, ефективність господарювання, ліквідність та платоспроможність підприємства. Термін "ділова активність" в економічній літературі почав використовуватись одночасно із застосуванням методів зарубіжних підприємств для аналізу фінансового стану за допомогою аналітичних коефіцієнтів на підприємствах України.

Аспекти визначення сутності ділової активності певною мірою знайшли своє відображення в наукових працях М.І.Баканова, А.Д.Шеремета, Є.В.Мниха, А.М.Поддєрьогіна, М.Д.Білик та інших. Але дослідження даних науковців стосується визначення переліку показників, які окреслюють дану проблематику і спираються на статистичні дані підприємств. В той же час моніторингові дослідження ділової активності в Україні на основі анкетних даних щоквартально здійснює НТК статистичних досліджень Держкомстату України за методикою Комісії Європейського Союзу, рекомендованою для застосування в країнах з перехідною економікою. Публікаціями досліджень на основі саме таких анкетних даних займаються такі науковці як Пугачова М.В., Айстраханов Д.Д.

Постановка завдання Спираючись на добутий досвід подібних досліджень в країнах Західної Європи необхідно розглянути наскільки дані обстеження змогли знайти подобаюче місце в нашій країні, чи позитивно їх сприйняли суб'єкти господарської діяльності.

Результати дослідження В Україні результати анкетних обстежень ділової активності публікуються з 1997 року. Обстеження проводяться шляхом анкетного опитування керівників підприємств. За даними, отриманими в результаті цих обстежень, в Україні щоквартально органами державної статистики видається бюлетень, в який, як правило, включаються матеріали обстежень ділової активності промислових підприємств, будівельних, торговельних, сільськогосподарських і транспортних організацій України. Відомості щодо промислових підприємств надаються у розрізі видів економічної діяльності; будівельних - за об'єктами виробничого призначення, торговельних і сільськогосподарських - за формами власності, а транспортних - за видами транспорту [1, с. 11].

Так, результати обстежень ділової активності промислових підприємств дають змогу робити коротко-строкові прогнози щодо змін в обсягах виробництва та запасів продукції, рівні цін, ступені завантаженості виробничих потужностей тощо [2, с. 21]. Керівники будівельних підприємств надають інформацію, яка дозволяє оцінити найближчі перспективи щодо обсягів будівельних робіт, змін розцінок на їх виконання, змін

обсягів замовлень на їх проведення та рівня забезпеченості підприємств такими замовленнями [2, с. 24]. Обстеження ділової активності підприємств роздрібної торгівлі дозволяють визначити рівень обсягів запасів певних товарів, наміри щодо розміщення замовлень тощо [2, с. 26]. Інформація надається за групами товарів.

Анкета, що розсилається респондентам (керівникам підприємств) поштою, факсом або через Інтернет, проста й її заповнення не займає багато часу [2, с. 19]. Вона містить у собі невелику кількість питань і не вимагає від респондентів конфіденційної інформації (про суму доходів, прибутку й ін.) Питання носять якісний характер і не вимагають спеціальних розрахунків. Керівникові досить тільки оцінити поточний стан основних показників роботи своєї організації (таких, як обсяги виробництва і реалізації продукції, величина запасів, чисельність зайнятих, обсяги інвестицій, величина отриманих доходів і ін.) по простій шкалі і вибрати напрямок їхніх очікуваних змін [3, с. 25-26].

Питання складені таким чином, що керівник повинен вибрати один із трьох можливих варіантів відповідей, таких як: «більше», «без змін», «менше»; «покращиться», «не зміниться», «погіршиться»; «нормальний», «нижче нормального» і т.д. За результатами опитування складаються таблиці, у яких відбивається частка респондентів, що дали ту або іншу відповідь на певне питання, і тих, хто не відповів на дане питання. Підсумкові таблиці містять також графу «баланс». Баланс – різниця часток респондентів, що відзначили збільшення або зменшення показника, або різниця часток респондентів, що оцінили рівень показника як «вище нормального» і «нижче нормального» [3, с.26.]. Баланс показує, яка тенденція має або буде мати місце: до поліпшення або до погіршення стану суб'єкта господарювання за певним напрямком.

Очевидно, що подібні обстеження ділової активності мають ряд значних недоліків, найважливішими з яких є високий рівень суб'єктивності одержуваної інформації, а також неможливість чітко і точно відбити масштабність сучасних або майбутніх змін значень розглянутих показників. Так, якщо обсяг виробництва на підприємстві в поточному періоді збільшився на 5%, то в розглянутій анкеті він буде відбитий так само, як і в тому випадку, якщо він збільшився на 50%. До того ж відповіді всіх учасників вважаються рівнозначними, хоча для визначення тенденцій розвитку, характерних для економіки в цілому, варто враховувати масштаби діяльності респондентів.

Але обстеження ділової активності підприємств мають також і ряд переваг. По-перше, до них слід віднести швидкість одержання необхідної інформації: ключові дані при наявності відповідних сучасних умов обробки можуть стати доступними протягом 15-20 днів, тоді як офіційні цифри можуть бути отримані лише значно пізніше. По-друге, високий рівень суб'єктивності одержуваної інформації може розглядатися не тільки як недолік, але і як перевага, оскільки результати обстежень відбивають розуміння ділової ситуації респондентами. Так, за результатами обстеження легко одержати інформацію про очікування підприємців і на її підставі не тільки зрозуміти сприйняття економічної ситуації респондентами, але і спрогнозувати їх поведінку в майбутньому. По-третє, подібні обстеження дозволяють одержувати інформацію за різними аспектами економічної діяльності, які не охоплені офіційною статистикою. Результати обстежень корисні не тільки для організаторів, які можуть використовувати інформацію, отриману з обстежень, для кон'юнктурного аналізу, відстеження майбутніх тенденцій, застосовувати її в різноманітних моделях. Вони також корисні для самих учасників, які, використовуючи узагальнені результати обстежень у своїй галузі або секторі, можуть коригувати виробничі плани і програми своїх підприємств, ознайомитись з проблемами, що виникають у підприємствах їхнього сектора економіки, мати на увазі очікування підприємств власного сектора економіки щодо найближчого майбутнього [2, с. 19].

Висновки Подібні обстеження ділової активності підприємств являються носієм дуже корисної інформації для суб'єктів господарської діяльності. Відмітною їх рисою є те, що вони можуть здійснюватись періодично і проводяться за допомогою анкетного опитування. Результати таких досліджень є дуже оперативними, так як їх збір не вимагає від підприємств конкретних кількісних даних, на які необхідно витрачати час для підрахунку. Оскільки статистичні дані, що збираються та обробляються статистичними органами України мають іншу природу, так як вони кількісно фіксують показники соціально-економічного стану і за суттю повинні носити об'єктивний характер, говорити про взаємозамінність даних обстежень ділової активності і статистичних даних неправомірно. Одержувана оперативна інформація носить суб'єктивний характер і вимагає для обробки перекодування в кількісні показники. Дана проблема, як правило, розв'язується ще на етапі побудови анкети, коли на питання пропонується кілька варіантів відповіді, які після заповнення анкет респондентами можна проранжувати.

Джерела та література

1. Айстраханов Д.Д. Короткострокове прогнозування макроекономічних показників з використанням інформації з обстежень ділової активності// Статистика України. – 2003. - № 2. – С. 11-14.
2. Пугачова М.В. Основні методологічні засади порівняння показників кон'юнктурних обстежень промислових, будівельних та торговельних підприємств країн ЄС та України//Статистика України.–2003. - № 2. – С. 18-29.
3. Глисін Ф., Рогачевская С. Основные тенденции фактической и ожидаемой деловой активности малого предпринимательства в промышленности, строительстве и розничной торговле//Вопросы статистики. – 1998. – №7, С. 24-51.